DİVÂNNÂME

Geleneksel Türk Müziğinde Divânlar

Levent Öztürk

ÖTÜKEN

Levent Öztürk (Prof. Dr.) 1970 yılında İstanbul'da doğdu. Lise eğitimini 1987 yılında Pertevniyal Lisesi'nde tamamladı. Aynı yıl girdiği İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi'nden 1993 yılında tıp doktoru ünvanı ile mezun oldu. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nden Fizyoloji Uzmanlığını aldıktan sonra, 2009 yılında profesör oldu. Müzik çalışmalarına Haydar Sur ile başladı. 2000'li yılların başlarında Türk müziği nazariyatı konularında çalışmalara başladı. Müzikle ilgili yapıtları: *Makamdan Şifaya* (İstanbul, İş Kültür Yayınları, 2009). Levent Öztürk Trakya Üniversitesi'nde öğretim üyesidir.

"Kızılcıklar oldu mu? Selelere doldu mu? Hey!
Gönderdiğim pabuçlar ayağına oldu mu? Hey!"

Babamın kaval ile eşlik ederken annemin söylediği bu türkü
bendeki müzik merakının başlangıcı olmuştur.
Bu nedenle bu kitabı
annem *Güzin Öztürk* ve babam *Nademin Öztürk*'e
ithaf ediyorum.

İçindekiler

Sunuş 11

Bölüm I
Hazırlık Bilgileri

Halk Edebiyatında Divân 17
Âşık Edebiyatında Divânlar ya da Divâniler 23
Besteleme Türü Olarak Divân 35
Türk Sanat Müziği Kaynaklarında Divân Tanımları 37
Arel-Ezgi-Uzdilek'te Divân 37
Töre-Karadeniz Nazariyatında Divân 40
Dr. M. Nazmi Özalp'e Göre Divân 43
Dr. Alâeddin Yavaşça'ya Göre Divân 45
Türk Halk Müziği Kaynaklarında Divân Tanımları 46
Âşık Kahvehaneleri 51

Bölüm II
İnceleme

Divânların Güfte Yazarları 61
Fuzûli (1483 – 1556) 62
Nedim (1681? – 1730) 63
Âşık Dertli (1772–1845) 64
Erzurumlu Emrah (1780–1854) 65
Konyalı Âşık Şem'i (1782–1839) 67
Bayburtlu Zihni (1797–1859) 70
Aydî Baba (1810–1865) 71
Sırrızâde Ali Rıza İçinsel (1860–1914) 73
Rıza Tevfik Bölükbaşı (1868 – 1949) 73
Divânlarda Güfte İncelemesi 77
Sanat Müziği Repertuvarında Bulunan Divânlar 77
Gerdaniye Divân – Erzurumlu Emrâh 77
Muhayyer Divân – Nedim 79
Gerdaniye Divân – Vâsıf 81
Gülizar Divân 83
Muhayyer Divân – Fuzûli 84
Muhayyer Divân – Âşık Dertli 85
Hicaz Divân – Rıza Tevfik Bölükbaşı 87
Şehnâz Divân 89
Şehnâz Divân – Bayburtlu Zihni 90
Hüseyni Divân – Sabahattin Ergi 91
Rast Divân – Ahmet Ilgaz 92
Halk Müziği Repertuvarında Bulunan Divânlar 94

Mardin Divânı – Sırrızâde Ali Rıza Bey 94
Harput Divânı – Rıfat Dede 95
Harput Divânı – Rasih (? – 1731) 97
Adıyaman Divânı – Haydar Bilginer 99
Konya Divânı – Âşık Şem'i 100
Konya Divânı – Silleli Âşık Surûrî 101
Divân (Orta Anadolu) 103
Urfa Divânı – Ziya Paşa 103
İbrahimî Divân (Diyarbakır) 104
Diyarbakır Divânı 105
Ankara Divânı 107
Kandilli Kerem Divânı 108
Kerkük Divânı 109
Divânların Bestekârları 113
Nevres Paşa (1826 – 1872) 113
Suphi Ziya Özbekkan (1887–1966) 114
Mahmut Vefik Ataç (1946–1999) 115
Necdet Varol (1925 –) 120
Necip Gülses (1952 –) 121
Divânlarda Beste İncelemesi 124
Gerdaniye Divânlar 126
Gülizâr Divân 128
Hicaz Divân 130
Hüseyni Divân 132
Muhayyer Divânlar 135
Şehnâz Divânlar 137
Rast Divân 139
Zavil Divân 141

Bölüm III
Notalarıyla Divânlar

Divân Nedir? 145
Sanat Müziği Dağarında Divânlar 147
Halk Müziği Dağarında Divânlar 150
Kaynaklar 154
Dizin 159

Sanat Müziği Divân Notaları 163
Halk Müziği Divân Notaları 191

Sunuş

Geleneksel Türk Müziğinin besteleme biçimleri çok zengin çeşitler içerse de, uzun zamandır şarkı ve oyun havası düzeyine indirilmiş ve diğer formlar ve icra tarzları giderek unutulmaya yüz tutmuştur. İstanbul Tıp Fakültesi sanat müziği korosuna devam ettiğim yıllarda birgün koronun çalıştırıcısı Haydar Sur (şimdi Prof.Dr. Haydar Sur) önümüzdeki dönem konser repertuvarının muhayyer makamında eserlerden oluşacağını söyleyerek ***Ok gibi hublar beni yaydan yabana attılar*** sözleri ile başlayan Muhayyer Divân'ı önümüze bıraktı. Ardından şöyle devam etti:

> "*Türk müziği repertuvarında sadece üç adet divân bulunmaktadır. Muhayyer divân bunlardan birisidir. Diğer ikisi de Hicaz Divân ve Şehnâz Divân'dır.*"

İşte o gün, bu üç divân aklıma takıldı ve kendi kendime sordum: Neden sadece üç tane? Aradan geçen yıllar içinde çeşitli müzik çalışmalarında zaman zaman üç divânı da çalışma, gözden geçirme, seslendirme imkânım oldu. Üçü de son derece güzel ve etkileyiciydi. Fakat merak yakamı bırakmıyordu. Divânların sayıca neden bu kadar az olduğu aklıma takılmıştı. Kırkbinin üzerinde eser bulunan bir külliyatta en az 5–6 bin adet şarkı, yüzlerce yürük semâî ve ağır semâî varken sadece üç adet divândan söz ediliyordu. Uzunca bir süre çeşitli nota arşivlerinde yaptığım incelemelerde başka bir divâna rastlayamadım. Sonraları Necip Gülses tarafından bestelenmiş **Hüseyni Divân** ve Necdet Varol tarafından bestelenmiş **Zâvil Divân**'ın da eldekilere eklenmesiyle sayı beşe çıktı. Bu kez divânlardan oluşan bir konser verme, tüm divânları

dinleyici ile buluşturma fikri zihnimi kurcalamaya başladı. Bunun üzerine eldeki tüm kaynak kitapları ve nota arşivlerini tarayarak bilinen ve notası mevcut olan tüm divân türü bestelenmiş eserlerin peşine düştüm. Bu heyecanlı iz sürüş ve yolculukta ilginç gerçeklerle karşılaştım. Örneğin, divânlar sadece sanat müziği içinde değil, halk müziği repertuvarında da vardı. **Harput Divânı**'nı ilk dinlediğimde, müzikal zenginliğinden adeta hipnotize olmuştum. İşin ilginç yanı, halk müziğinde de divân adı verilen eserlerin yine sayıca çok az olmasıydı. O dönemde 15 civarında halk müziği divânı belirlemiştim. Repertuvarımızda notaya alınmış en az 6–7 bin civarında, başta türkü olmak üzere ve diğer türlerde halk müziği eseri varken divânların sayıları yine az görünüyordu. Bu gerçek, işleri daha da karışık hale getirdi. Acaba, halk müziği mi, yoksa sanat müziği mi asıl kaynaktı? Yani, halk müziğinde varolan divânları dinleyen ve beğenen sanat müziği bestekarları buna öykünerek divân besteleme çabası içine mi girdiler? Yoksa makamsal müziğe meraklanan halk müziği âşıkları divân söylemeye mi başladılar? Görünüşe göre divânlar geleneksel müziğimizin aslında aynı kaynaktan beslendiğini gösteriyor, sanat müziği ve halk müziği diye yapılan ayrımın bir yerde ne kadar suni olduğu konusuna kanıt oluşturuyor gibiydi. Sonuçta kendimi hem halk müziği hem de sanat müziği repertuvarı içinde yer alan tüm divânların notalarını içeren ve divân türünü tanımlayarak özelliklerini ortaya koyan, kısacası tamamen divânlara adanmış bir kitap hazırlığı içinde buldum. Divân türünün tekrar gündeme getirilmesi, bu türde yeni eserlerin bestelenmesi ya da oluşturulması bakımından da önem taşımaktaydı. Ancak, bu türü tanımlama sürecinin çok da kolay olmayacağı, kısa bir süre içinde ortaya çıktı. Sanat müziği kuramı ile ilgili yazılmış kitaplarda tatminkâr bir yanıt yoktu. Diğer bir deyişle, bu tanımlara bakarak bir divân bestelemek mümkün değildi.

Eldeki tüm kitapları ve arşivleri gözden geçirdikten sonra kaynak kişilerle görüşmeler başladı. Kültür Bakanlığı sanatçıları, sevgili arkadaşlarım Muharrem Fadıl Atik ve Halil Erseven'le birlikte ilk randevuyu bestekâr ve tanbur sanatçısı sayın Necip Gülses'ten aldık. Ne de olsa kendi adına kayıtlı bir divânın bestecisi olarak görünüyordu. Bizi güzel bir günde, İstanbul Radyo Evi yakınlarındaki bir pastanede ağırlayan sanatçı ile aramızda çok hoş bir sohbet geçti. Kendisine Hüseyni Divân'ın bestelenme hikâyesini sorduk ve divânlarla ilgili bilgilerini istedik. O sohbetin sonunda, hiçbir arşivde bulamadığımız ve haberdar

olmadığımız bir divân daha çıktı karşımıza. Erzurumlu Emrah'ın ***Ey melek simâ bugün devrân senindir*** sözleri üzerine yapılmış Gerdâniye Divân, Radyo kayıtlarından Necip Gülses tarafından çıkarılmış ve notaya alınmıştı. Bu çalışmanın önemine vurgu yaparak "*çorbada benim de bir tuzum olsun*" diye, kitapta kullanmak üzere notayı bize verdi. Kendi bestesi olan Hüseyni Divân'ın da isim babasının merhum Cinuçen Tanrıkorur olduğunu o görüşmede öğrendik. Divânların halk müziği ayağını sormak ve görüşlerine başvurmak üzere yola çıkıp Ankara'da bir çaybahçesinde görüştüğümüz isim, halk müziğinin önde gelen sanatçılarından Bayram Bilge Tokel oldu. Bu görüşme, halk müziğindeki divânlara yönelmemde önemli bir dönemeç oluşturdu. Harput Divânı, Urfa Divânı, Ankara Divânı ve diğer halk müziği divânlarını bu sayede kendisiyle tartışma ve gözden geçirme olanağı buldum. Araştırmalarım hızla sürerken Tanburi Vefik Ataç tarafından rast makamında bestelenmiş ve divân olarak adlandırılmış bir eser daha saptadım. Tanburi Vefik Ataç'ın hayatı ile ilgili detayları oğlu viyola sanatçısı Ali Ataç'tan aldım. Bu bilgilerin ilk defa bu kitapta yer aldığını düşünüyorum. "Divân nedir? Divân bestelemek için hangi kurallara dikkat etmek gerekir? Divân türünün özellikleri nelerdir? Diğer türlerden ayrılan farklı yanları nelerdir?" sorularını sorduğum kişiler arasında Udi Necati Çelik, Tanburi Fahrettin Çimenli, Tanburi Özden Uludere, Udi Osman Nuri Özpekel ve ismini sayamadığım daha birçok kişi yer aldı. Halk müziği sanatçısı Salih Turhan ile Kadıköy'de tanbur yapımcısı Luthier Aslan Çekiç'in atölyesinde yaptığımız görüşmede halk müziğinin divân formunu tartışma olanağı bulduk, O da elimde olmayan ve notaya almayı planladığım Adıyaman Divânı'nın notalarını verdi ve beni büyük bir zahmetten kurtardı. Notalarına kavuştuğum en son eser Konya Divânı oldu. Sözlü bölümün notalarını hiçbir yerde bulamayınca Nuri Cennet ve Abdurrahman Tarikçi'nin ses kayıtlarından karşılaştırmalı olarak bu divânı kendim notaya aldım. Udi Necati Çelik kitaba katkıda bulunmak amacıyla eldeki tüm divân notalarını bilgisayar programında yeniden yazmayı önerdiğinde, hazine bulmuş gibi sevindim. Çünkü, müziğe bu kadar hakim bir usta tarafından notalar hem kontrol edilmiş hem de düzgün yazılmış olacaktı. Bu kitaptaki tüm nota yazımları kendisine aittir ve bunun için minnettarım.

Divânların peşinde geçen bu serüven, aslında bambaşka kazanımlar da sağladı. Müzik işinin bir gönül işi olduğunu bir kez daha gördüm,

müziğin zirvesinde dolaşan insanların alçakgönüllülükle heyecanıma ortak olduklarına şahid oldum. Hepsinin önünde saygıyla eğiliyorum. Yukarıda adı geçenler dışında teşekkür etmem gereken kişiler arasında Udi Emre Demir, Luthier Musikişinas Aslan Çekiç, ritm saz sanatçısı Erkan Kanat, değerli ağabeyim, çağdaş feylesof Yrd.Doç.Dr. Mevlüt Yaprak ve bu sürecin her aşamasında yanımda olan Halil Erseven ve Muharrem Fadıl Atik bulunuyor. Elinizdeki bu kitap, geleneksel müziğimizde "divân" adı verilen besteleme biçiminin ne olduğunu anlama çabası ile başlayan ve sonuçta hem sanat müziği hem de halk müziği repertuvarında bilinen beylik tüm divânların notalarının verildiği, biçimsel analizlerinin yapılmaya ve tanımlanmaya çalışıldığı, divânlara adanmış bir çalışmadır. Bu çalışma ile sanat müziği repertuvarında bulabildiğimiz toplam 13 adet divân ile halk müziği repertuvarında saptadığımız toplam 15 adet divânın notaları ilk kez birarada bir bütünlük içinde sunulmaktadır. Bunların bir bölümü daha önce hiç yayınlanmamıştır.

Kitapta yer alan güfte ve beste incelemeleri günahıyla sevabıyla tarafıma aittir. Geleneksel müziğimizdeki divânların ilk kez bu kadar yakından incelemeye alındığını zannediyorum. Güftelerin incelenmesi oldukça uzun bir süreci kapsadı. Hem biçimsel açıdan hem de içerik ve konu açısından elimden geldiğince detaylı olmaya çalıştım. Bu kitabın aslında divânlar konusunda bir dertleşme olduğunu düşünebilirsiniz. Geleneksel müziğimizdeki teorik sıkıntıları paylaştığım bir mektup olarak görebilirsiniz. Bu nedenle kitabın adı "Divânnâme" oldu. Sizleri de divânların dünyasına çekmek istiyorum. Orada tahmin edemeyeceğiniz güzellikleri, duyguları, felsefeyi, kısacası hayatı bulacağınıza eminim.

Prof.Dr. Levent Öztürk

Bölüm I
Hazırlık Bilgileri

Yûnus miskîn anı görmiş eline hem divân almış
Âlimler okıyamamış bu ma'nîden duyan gelsün

Halk Edebiyatında Divân

MÜZİĞİMİZDE divân olarak adlandırılan eserlerin adının halk edebiyatında şiir türleri arasında sayılan divândan geldiği konusunda fikir birliği vardır. Bu bakımdan halk edebiyatında yer alan divân türünü incelemek müzikteki divânların anlaşılmasında bize yardımcı olacaktır. Divân kelimesi *Türk Dil Kurumu Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü*'nde şöyle tanımlanmaktadır:

> **divân**, 1. (Divân edebiyatı terimi) divân şairlerinin, yerleşmiş bir tertip üzere şiirlerini dizerek meydana getirdikleri eser. 2. (Halk edebiyatı terimi) rintçe ve laubali yazılmış gazel.
>
> **divân**, 1. Divân çağı ozanlarının koşuklarını belli bir düzene göre sıraladıkları yapıt. Örneğin, divânlarda önce kasideler yer alır. Gazeller de uyak sonlarındaki harflere göre abecesel düzenle sıralanır. 2. Saz ozanlarının divân yazını etkisinde kalarak "fâilatün fâilâtün fâilâtün fâilün" ölçüsüyle yazdıkları koşuklar. Halk yazını divânının murabba, muhammes, müseddes, gazel çeşitleri de vardır. Ayrıca hecenin 4+4+4+3 kalıbıyla söylenen koşuklara da bu ad verilir. Dörtlüklerden oluşan divânların uyak şeması şöyledir: aaba–bbba–ccca. Bu şema, ilk dörtlüğün uyak durumuna göre değişebilir.

Bu tanımlardan ikisi öne çıkmaktadır. Halk edebiyatında divân, aruzun "fâilatün fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla veya hece ölçüsünün 4+4+4+3 kalıbıyla söylenen bir şiir türüdür; divân edebiyatı ve halk edebiyatında şairlerin şiirlerini belli bir sıraya göre biraraya

getirdikleri toplu şiir kitaplarına veya kataloglarına da divân denir. Geleneksel müziğimizdeki divân türünün adlandırması, halk edebiyatındaki bu **divân** adı verilen şiirlerden gelmektedir. O halde halk edebiyatındaki divân türünün özellikleri nelerdir ve müzikteki divân türü üzerine nasıl etkili olmuştur? Halk edebiyatı türlerini açıklayan kaynakların incelenmesi ile bu soruya kolayca yanıt verilebilir fakat bu türler üzerinde pek uzlaşı sağlanmış gibi görünmüyor; ki bu da işleri zorlaştırıyor. Yine de, divânla ilgili kaygılanacak bir durum pek yok. Halk edebiyatındaki nazım türlerinin sınıflandırmasında aruz vezni, hece ölçüsü, ve başka faktörler kullanılmış. Selçuk Uysal'ın *Mûsiki Edebiyâtı* isimli kitabında yer verilen sınıflandırma halk edebiyatında yer alan üç nazım şeklini göstermektedir:

A. Tek bendden kurulu şekiller: Mâni
B. Birden fazla dörtlükten kurulu şekiller: Koşma, Türkü, Ağıt, Destan, Semâî, Varsağı, Güzelleme, Taşlama, Koçaklama, İlahi, Devriye
C. Aruzla yazılan halk şiiri nazım şekilleri: **Divân**, Semâî, Kalenderî, Selis, Satranç veya Şatranç, Vezn-i Aher

Mâniler 7'li hece ölçüsü ile yazılan, dört mısradan oluşan şiirlerdir. Bunlarda 1, 2 ve 4. mısralar aynı kafiye düzenine uyarken, 3. mısra serbest yazılır. Mâni okuma, eski İstanbul'daki semâî kahvehanelerinin en ilgi çeken faaliyetidir. Kahvehanelerde mâni atışmalarının 1-1,5 saat sürdüğü söylenmektedir. Destanlar, âşık tarzı şiir geleneğinde 5-7 dörtlükten az olmamak şartıyla, 150 dörtlüğe kadar örnekleri olan nazım türüdür; mevcut örnekleri, daha çok 8 veya 11 heceli koşma, az sayıda mâni ve divâni şeklinde yazılmıştır. Yukarıdaki sınıflandırmada **divân** türünü aruz vezniyle yazılan halk şiiri türleri arasında görüyoruz. Bir başka sınıflandırmada âşık edebiyatının şiir biçimleri, hece ölçüsü ve aruz ölçüsü olmak üzere ikiye ayrılmıştır.[1] Hece ölçüsü ile yazılan türler arasında koşma, varsağı, destan verilirken aruz ölçüsü ile yazılan türler arasında da semâî, divân, kalenderî, müstezâd, selis, satranç, vezn-i aher sayılmıştır.

[1] Ahmet Özdemir, *Bütün Yönleriyle Türk Halk Edebiyatı Bilgileri*

Her iki sınıflandırmada da divân türü, aruz vezniyle yazılan halk edebiyatı nazım türlerinden biri olarak gösterilmektedir. Bu türün özellikleri daha yakından incelendiğinde aruz ile yazılan diğer türler arasındaki farkın sadece kullanılan aruz vezninden kaynaklandığı izlenimi ortaya çıkıyor. Genel olarak aruzun nispeten basit kalıplarının halk şairleri tarafından kabul gördüğü ve divân şiirine bir öykünme sonucu halk şiirinde de aruz kullanımının başladığını biliyoruz. Halk şiirinde aruz ölçüsü ile yazılan türleri ve kullandıkları aruz kalıplarını Tablo 1'de verelim. Divân türü aruzun fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün kalıbını ya da ölçüsünü kullanmak suretiyle diğer halk şiiri türlerinden ayrılmaktadır. Bu kalıp, toplamda 15 heceden meydana gelmektedir ve halk şiirinde aslında bu kalıba uymayan ancak 15 heceli, hece ölçüsü ile yazılmış ve divân olarak adlandırılan şiirler de vardır. Bunların divân kalıbını kullanma çabası içinde ortaya çıkan, ölçüyü kullanma açısından başarısız örnekler mi, yoksa baştan itibaren hece ölçüsü içinde yazılan şiirler mi olduğu tartışmasını halk bilimcilerine ve halk edebiyatçılarına bırakmak daha doğru olacaktır.

Tablo 1. Halk şiirinde aruz ölçüsü ile yazılan türler

Tür	Kullandığı Aruz Vezni
Divân	fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün
Semâî	mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün
Kalenderî	mef'ûlü / mefâ'ilü / mefâ'ilü / fa'ûlün
Selis	fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün
Satranç	müfte'ilün / müfte'ilün / müfte'ilün / müfte'ilün
Vezn-i aher	müstef'ilâtün / müstef'ilâtün / müstef'ilâtün / müstef'ilâtün

Önemli sorulardan biri, sadece ölçünün şiir türünü belirleyip belirleyemeyeceğidir. Bu konuda bir saptama Ahmet Talât Onay'dan gelmektedir. Onay'a göre selis ve divân, vezin itibariyle asıllarında 4 + 4 + 4 + 3 = 15 hece iken, daha sonra Fuzûlî ve Bâkî etkisiyle aruzlaşmışlardır.[2] Onbeşli hece ölçüsü tek başına formu/şekli belirlemede yetersiz kalmaktadır. Çünkü, yine halk şiirinde selis adı verilen biçimde de hece ölçüsü 15 olmaktadır. Selis'te "fe'ilâtün/

[2] Ahmet Talât Onay, *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*, 1.baskı. Akçağ AŞ, Ankara 1996, s. 186.

fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün" şeklinde verilen aruz vezni kullanıldığında hece sayısı olarak genelde 15 heceye karşılık gelmektedir. Aruz veznini bilmeyen bir kişi, hece sayısına bakarak bir selis'i, kolaylıkla divân zannedebilir. İster aruz, isterse hece ölçüsü olsun, ölçünün temel işlevi dize uzunluğunun standardize edilmesi veya belirlenmesidir. Prof. Dr. Cemal Kurnaz da "*esas itibariyle veznin nazım şeklini belirlemek gibi bir görevi yoktur*" diyerek "ölçü" ya da "veznin" mısranın uzunluğunu belirlediğini vurguluyor.

Sone, İngiliz edebiyatında önemli şiir türlerinden biridir. İlk bölümü sekiz ve ikinci bölümü altı olmak üzere toplam ondört dizeden oluşur. İlk sekiz dizeli bölümde *a-b-b-a-a-b-b-a* şeklinde bir kafiye düzeni izlenir; altı dizelik ikinci bölümde ise *c-d-c-d-c-d* ya da *c-d-e-c-d-e* şeklinde bir kafiye düzeni izlenir. Shakespeare tarzı sonede kafiye düzeni biraz daha kolaylaştırılmış ve *a-b-a-b-c-d-c-d-e-f-e-f-g-g* şeklinde kullanılmıştır. Buradan görüleceği gibi şiirin türünü belirlemede dize sayısı, dizelerin birbiri ardına gelen organizasyonu ve kafiye düzeni etkili olmaktadır. Dize uzunluğu ise dikkate alınmamıştır. Bizim halk edebiyatımızda dize uzunluğu gerek hece sayısı gerekse aruz vezni ile önemli bir hareket noktası oluşturmuştur. Dize uzunluğunun önemli olması, halk edebiyatındaki bu şiir türlerinin aslında müzik eşliğinde saz çalarak okunmasından kaynaklanabilir. Ezgi ile sözün prozodik uyumu bir yerde dize uzunluğunu önemli hale getirmektedir.

Divân edebiyatımızda durum biraz farklıdır ve kullanılan aruz ölçüsü tek başına türü belirleyici değildir. Çünkü, aynı ölçüyü kullanan farklı biçimlerde şiir örnekleri olduğu gibi, türü aynı olduğu halde farklı ölçüleri kullanan şiir örnekleri vardır. Üzerinde durduğumuz ölçü **fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün** olduğu için, bu aruz ölçüsünü kullanan ancak "divân" olarak adlandırılmayan farklı türde şiir örneklerini inceleyerek tartışmaya başlayabiliriz. Geleneksel müziğimiz açısından da önemli bir yere sahip olması bakımından örnekleri Nedim Divân'ından seçmeye gayret edeceğiz. İlk örnek III. Ahmed için yazılmış ve 54 beyitten oluşan bir kaside (bkz. aşağıda Örnek 1). Bu kasidede Nedim'in kullandığı aruz vezni, halk şiirinin divânı ile aynıdır. İkinci örnek ise dört beyitten ibaret olup yine aynı aruz ölçüsü ile Üsküdar'da Sultan Bayezid çeşmesine tarih düşürmek amacıyla yazılmıştır (bkz. Örnek 2). Abdülbâki Gölpınar-

lı hocanın hesabıyla tarih olarak 1142 yılı düşürülmüştür. Üçüncü örnek, gazel formunda ve dördüncü örnek ise şarkı formundadır. Görüldüğü gibi bunların tümü aynı aruz ölçüsünü kullanmaktadır, ancak türleri farklıdır. Buradaki ilk tesbitimiz ölçünün şiir türünü belirlemek için yeterli olmayacağı yönündedir.

Örnek 1. Kasîde (ilk beyit verildi)

Habbezâ ey tâc-u tahtın mâye-i ziyb-ü feri
Âlemin ârâyişi mülkün tırâz-u zîveri

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Örnek 2. Tarih düşürme (son beyit verildi)

Böyle tahrîr eyledi târihini anın Nedim
Pâk rûşen çeşme-i zîbâ-yi Sultan Bâyezîd

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Örnek 3. Gazel (ilk beyit verildi)

Bin zeban söylersin ol çeşm-i sühan-perdâz ile
Dâstanlar şerhedersin bir nigâh-ı nâz ile

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Örnek 4. Şarkı (ilk dörtlük verildi)

Sevdiğim cânım yolunda hâke yeksân olduğum
Îyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum
Ey benim aşkında bülbül gibi nâlân olduğum
Îyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Divân şiiri için kullanılan aruz ölçüsünün şekli belirlemede yeterli olmayacağını vurguladık, fakat halk şiirinde yine de durum biraz farklı görünüyor. Ölçü ile şekil adlandırılması oldukça yaygın ve halk şiiri türlerinin ve dolayısıyla divânın hemen hemen tüm tanımlarında sadece ölçü üzerinden tanıma gidildiği dikkati çekmektedir. Öyleyse ilk yapmamız gereken şey, mevcut divânların güfte kısımlarının bu vezine uyup uymadığını kontrol etmektir. Bu incelemeyi kitabın ikinci bölümünde gerçekleştireceğiz.

İstanbul'da nasibini arayan bir halk ozanı